

§ 20. Прамысловасць свету, агульная характарыстыка

Успамінаем. Якія галіны адносяць да здабыўной і апрацоўчай прамысловасці? Якія галіны спецыялізацыі характэрныя для апрацоўчай прамысловасці развітых краін і краін, якія развіваюцца? Як галіновая структура прамысловасці адлюстроўвае ўзровень развіцця краіны? Чым вызначаецца размяшчэнне прамысловых прадпрыемстваў?

Для чаго мы гэта вывучаем? Ці будуць у бліжэйшы час адбывацца значныя змены ў структуры прамысловасці? Ці лічыце вы, што ад узроўню развіцця прамысловасці залежыць узровень развіцця эканомікі краіны ў цэлым? Адказ растлумачце. Якія галіны прамысловасці ўзніклі ў канцы XX – пачатку XXI ст.?

Месца прамысловасці ў сусветнай гаспадарцы, фактары размяшчэння.

Найважнейшай часткай сучаснай сусветнай гаспадаркі з'яўляецца прамысловасць, якая аказвае вырашальнае ўздзеянне на ўзровень эканамічнага развіцця грамадства. **Геаграфія прамысловасці** — галіна сацыяльна-эканамічнай геаграфіі, якая вывучае тэрытарыяльную арганізацыю прамысловай вытворчасці: фактары, асаблівасці размяшчэння і ўзаемадзеяння галін і прадпрыемстваў у свеце і асобных краінах і рэгіёнах, іх сувязі з іншымі галінамі гаспадаркі, навукай, грамадствам і прыродным асяроддзем.

У свеце ўсё ўзаемазвязана. Выкарыстоўваючы веды, атрыманыя ў працэсе вывучэння вучэбнага прадмета «Сусветная гісторыя», угадайце, калі пачала зараджацца прамысловасць. Што азначае тэрмін «прамысловая рэвалюцыя»? Дакажыце, што пры размяшчэнні прамысловых прадпрыемстваў неабходна ўлічваць меркаванне спецыялістаў з вобласці эканамічнай геаграфіі.

Прамысловасць з'яўляецца асноўнай галіной сусветнай гаспадаркі ў структуры сусветнага валавога прадукту і структуры занятасці насельніцтва. На яе долю прыпадае 30 % сусветнага валавога прадукту і 23 % занятых (3,4 млрд чал.).

Месца прамысловасці ў развітых краінах і краінах, якія развіваюцца, у структуры іх гаспадарак адрозніваецца. У структуры ВУП у развітых краінах і краінах, якія развіваюцца, індустрыяльны сектар займае 25 і 30 % адпаведна.

На размяшчэнне галін прамысловасці аказвае ўздзеянне вялікая колькасць фактараў, якія падзяляюцца на тры асноўныя групы: *старыя*, *ці класічныя*, *новыя* і *найноўшыя* (мал. 138).

Класічныя	Новыя	Найноўшыя
Тэрытарыяльны Прыродна-рэсурсны Транспартны Фактар працоўных рэсурсаў	Экалагічны Навукаёмістыя вытворчасці	Эканамічная інтэграцыя Дзейнасць ТНК Лагістычны Палітычны Інвестыцыйны клімат Інфармацыйна-камунікацыйны

Мал. 138. Фактары размяшчэння прамысловасці

Тэрытарыяльны фактар уключае памер тэрыторыі і яе канфігурацыю, эканоміка-геаграфічнае становішча (цэнтральнае, перыферыйнае, суседскае, прыморскае, прыгранічнае). *Прыродна-рэсурсны* характарызуе забяспечанасць тэрыторыі/краіны прыроднымі рэсурсамі. Роля дадзенага фактару па меры развіцця сусветнай гаспадаркі слабее, але застаецца значнай у шэрагу краін. Значэнне *транспартнага фактару* заключаецца ў зніжэнні выдаткаў на перавозку грузаў. *Працоўныя рэсурсы* аказваюць істотны ўплыў на працягу ўсёй гісторыі сусветнай гаспадаркі. Важнае значэнне сёння набывае не толькі колькасць працоўных рэсурсаў, але і якасныя іх характарыстыкі (кваліфікацыя, адукацыя, здароўе, мабільнасць, наяўнасць канкрэтных навыкаў і інш.).

Паразважаем. Адна з найбуйнейшых экалагічных катастроф другой паловы ХХ ст. адбылася ў індыйскім горадзе Бхапал. З прычыны выкіду атрутных рэчываў на адным з прадпрыемстваў амерыканскай ТНК «Юніён Карбайд», якая вырабляе пестыцыды для сельскай гаспадаркі, загінула 18 тыс. жыхароў Індыі. Чаму ЗША пабудавалі гэта прадпрыемства не ў сваёй краіне?

Асаблівае значэнне набываюць *экалагічны фактар* і *навукаёмістая вытворчасць*. Пад уплывам індустрыялізацыі адбываецца забруджванне навакольнага асяроддзя. У сувязі з гэтым развіцця краіны ўводзяць жорсткія экалагічныя нормы і ажыццяўляюць перанос найбольш «брудных вытворчасцей» у краіны, якія развіваюцца, дзе экалагічнае заканадаўства пакуль знаходзіцца на пачатковай стадыі развіцця. У выніку навукова-тэхнічнай рэвалюцыі адбываецца ўкараненне яе вынікаў ва ўсе галіны прамысловасці. У канчатковым выніку адбываецца павелічэнне выдаткаў на навуковыя даследаванні.

Навукова-тэхнічная рэвалюцыя (НТР) — карэнныя пераўтварэнні ў сістэме навуковых ведаў і ў тэхніцы, якія адбываюцца ў непарыўнай сувязі з гістарычным працэсам развіцця чалавечага грамадства.

Свет і Беларусь. Як паўплывала НТР на галіновую структуру прамысловасці Рэспублікі Беларусь? Якія фактары з'яўляюцца вызначальнымі ў размяшчэнні прамысловых прадпрыемстваў Рэспублікі Беларусь?

Структура прамысловасці. У прамысловасці свету існуе вялікая колькасць падгалін, якія вылучаюцца па розных прыкметах — прызначэнні прадукцыі, сыравіны, тэхналогіях і г. д. Асноўнымі з іх з'яўляюцца здабыўная і апрацоўчая прамысловасць.

Здабыўная (горназдабыўная) прамысловасць уяўляе з сябе комплекс галін, якія займаюцца здабычай і ўзбагачэннем карысных выкапняў на нафтапрамысловых і газаздабыўных прадпрыемствах, платформах на марскім шэльфе, шахтах, рудніках, горнаўзбагачальных камбінатах і інш. (мал. 139).

Апрацоўчая прамысловасць уяўляе з сябе комплекс галін і відаў эканамічнай дзейнасці, якія ажыццяўляюць механічную, фізічную, хімічную, біятэхналагічную, нанатэхналагічную трансфармацыю матэрыялаў у новы прадукт, а таксама зборку кампанентаў (мал. 140).

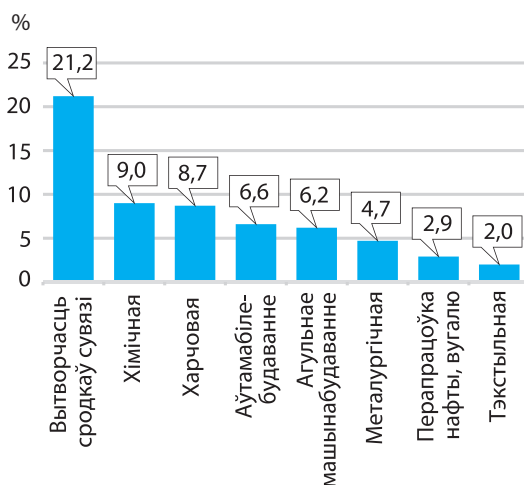

Папрацуем з атласам. Выкарыстоўваючы карты атласа, назавіце краіны, дзе атрымала развіццё здабыўная прамысловасць, і краіны з высокім узроўнем развіцця апрацоўчай прамысловасці.

Ва ўмовах хуткага ўкаранення дасягненняў НТР у структуры апрацоўчай прамысловасці ўтварыліся высока-

Мал. 139. Здабыча нафты ў Паўночным моры

Мал. 140. Доля асобных галін і відаў эканамічнай дзейнасці ў структуры апрацоўчай прамысловасці свету, %

тэхналагічныя галіны. Яны ўключаюць вытворчасць: 1) самалётаў і касмічных апаратаў; 2) офіснай, бухгалтарскай і камп'ютарнай тэхнікі; 3) фармацэўтыкі; 4) абсталявання для радыё, тэлебачання і сувязі; 5) высокадакладных, медыцынскіх і аптычных прыбораў.

Агульная характарыстыка сучаснай прамысловасці свету. Прамысловасць свету характарызуецца шэрагам адметных тэндэнцый. Па-першае, у выніку індустрыялізацыі адбываецца *памяншэнне ў структуры долі здабыўной прамысловасці і павелічэнне — апрацоўчай*. Доля здабыўной прамысловасці складае 10 %, апрацоўчай — 90 %. Па-другое, прамысловасць свету характарызуецца *высокай ступенню геаграфічнай канцэнтрацыі*.

На долю чатырох краін — індустрыяльных гігантаў — ЗША, Японіі, Кітая і Германіі — прыходзіцца 56 % аб'ёму прамысловай прадукцыі свету.

Па-трэцяе, на постындустрыяльнай стадыі роля прамысловасці і ў развітых краінах, і ў краінах, якія развіваюцца, застаецца значнай. *Краіны Поўначы і Поўдня сфарміравалі свае нішы ў міжнародным геаграфічным падзеле працы*.

Развітыя краіны застаюцца ядром прамысловасці свету і займаюць вядучую пазіцыю ў вытворчасці — 48 %, пры долі ў апрацоўчай прамысловасці звыш 75 %. У МГПП яны спецыялізуюцца на высокатэхналагічных галінах. Гэта так званыя верхнія паверхі апрацоўчай прамысловасці (навукаёмістае машынабудаванне, хімічная прамысловасць, фармацэўтыка, біятэхналогіі і інш.). Найбольшай доляй у сусветнай прамысловай вытворчасці характарызуецца ЗША (21 %), Японія (8) і Германія (6 %) (мал. 141).

Роля *краін, якія развіваюцца*, у прамысловасці свету няўхільна расце і складае 40 %. У іх атрымліваюць хуткае развіццё рэсурсаёмістыя, энергаёмістыя, працаёмістыя галіны прамысловасці. Занятасць насельніцтва ў індустрыяльным сектары павялічваецца. У дзяржавах Поўдня шырока прадстаўлена здабыўная галіна і хутка развіваюцца «ніжнія паверхі» апрацоўчай прамысловасці (металургія, нафтахімія, вугальная, асноўная хімія і інш.).

Мал. 141. Вытворчасць медпрепаратаў у высокатэхналагічнай ТНК Bayer

Мал. 142. Металургічная вытворчасць у Кітаі

Найбольш дынамічна прамысловасць развіваецца ў Кітаі, Індыі, новых індустрыяльных краінах і нафтаздабыўных дзяржавах. Кітай у цяперашні час уяўляе з сябе своеасаблівую індустрыяльную фабрыку свету, займаючы пазаканкурэнтныя пазіцыі па тэмпах і аб'ёмах вытворчасцей у металургіі (мал. 142), машынабудаванні і шэрагу іншых вытворчасцей.

Па-чацвёртае, для прамысловасці свету характэрны *перанос* або *міграцыя асобных галін* з адных краін у іншыя. З краін Поўначы ў краіны Поўдня мігрыравалі найбольш працаёмстыя і экалагічна шкодныя вытворчасці. Напрыклад, з краін Еўропы ў Азію, і асабліва ў Кітай, адбыўся перанос металургіі, асноўнай хіміі, вытворчасці сінтэтычных смол і пластмас, зборачных машынабудаўнічых вытворчасцей.

Паразважаем. Які ўплыў прамысловасці на навакольнае асяроддзе? Як за апошнія 50 гадоў змяніліся фактары размяшчэння прамысловых прадпрыемстваў?

Уплыў НТР на галіновую структуру прамысловасці свету. Вынікі НТР аказваюць уплыў на з'яўленне новых відаў вытворчасцей. Найбольш хуткімі тэмпамі ўкараняюцца распрацоўкі ў *хімічнай галіне*. Напрыклад, вытворчасць новых відаў хімічных валокнаў і нітак (поліэстар, спандэкс, *мікрафібра*, новыя пакаленні ўцяпляльнікаў); прэпаратаў бытавой хіміі (звышактыўныя ачышчальнікі забруджванняў, выдаляльнікі тлушчу); касметыкі і парфумерыі (антыўзроставыя прэпараты, ачышчальныя сродкі, гелевыя сродкі гігіены); лекаў (супрацьвірусныя сродкі, імунамадулятары). У *металургіі* ажыццёлены пераход да новых відаў выплаўлення чыгуну і сталі — ад мартэнаўскай да кіслародна-канвертарнага і электрычнага. У *здабыўной прамысловасці* стала магчымым бурэнне марскіх нафтавых і газавых свідравін з плаваючых платформ. У *аўтамабілебудаванні* на зборачных работах выкарыстоўваюцца прамысловыя роботы, а сучасны легкавы аўтамабіль камплектуецца сістэмай электроннага кіравання, новымі матэрыяламі каркаса і салона, гібрыднымі відамі паліва. У *харчовай прамысловасці* актыўна прымяняюцца розныя віды кансервантаў, харчасмакавыя дабаўкі, араматызатары і ўзмацняльнікі смакаў, якія павялічваюць тэрміны прыгоднасці прадуктаў і замяняюць дарагія натуральныя кампаненты.

Падвядзём вынікі. Прамысловасць з'яўляецца асноўнай часткай сучаснай сусветнай гаспадаркі. На развіццё і размяшчэнне галін прамысловасці аказваюць уздзеянне тры асноўныя групы фактараў: ..., ... і Асноўнымі галінамі прамысловасці з'яўляюцца ... прамысловасць і Сёння павялічваецца доля высокатэхналагічных галін у структуры сусветнай прамысловасці. Развітыя краіны спецыялізуюцца на вытворчасці прамысловай прадукцыі ... (напр., навукаёмістае машынабудаванне, фармацэўтыка, біятэхналогіі), краіны, якія развіваюцца, — на вытворчасці прадукцыі ... (здабыўная прамысловасць, металургія, асноўная хімія).

Праверым свае веды. 1. Якія асноўныя фактары размяшчэння прамысловасці? 2. Чым адрозніваецца занятасць насельніцтва ў прамысловасці развітых краін і краін, якія развіваюцца? 3. Якія новыя галіны ў развіцці прамысловасці з'явіліся ў апошнія дзесяцігоддзі?

Ад простага да складанага. 1. Чаму ва ўмовах НТР асабліва ўвага надаецца падрыхтоўцы кадраў у сістэме вышэйшай адукацыі? 2. Як уплывае будаўніцтва экалагічна небяспечнага прадпрыемства на ўзаемаадносіны паміж краінамі?

Падарожжа па Глобальнай сетцы.

Арганізацыя ААН па прамысловым развіцці.

П₃

Міжнародная стандартная галіновая класіфікацыя відаў эканамічнай дзейнасці.

S20-1

§ 21. Геаграфія энергетыкі свету

Успамінаем. Якія рэсурсы свету адносяцца да энергетычных? Якія краіны свету маюць буйныя запасы нафты і прыроднага газу? Якія краіны валодаюць буйнымі запасамі каменнага вугалю? Якія віды электрастанцый існуюць?

Для чаго мы гэта вывучаем? Ці магчыма сёння ўявіць жыццё без электрычнай энергіі? Чаму развіццё энергетыкі аказвае вызначальны ўплыў на развіццё ўсіх астатніх відаў гаспадарчай дзейнасці людзей? Ці існуюць праблемы ў грамадстве, звязаныя з развіццём энергетычнага комплексу?

Агульная характарыстыка энергетыкі. Энергетыка з'яўляецца базавай галінай прамысловасці. Яе развіццё выступае неад'емнай умовай функцыянавання ўсіх іншых галін індустрыяльнага сектара.

У свеце ўсё ўзаемазвязана. Як па аб'ёмах спажывання электрычнай энергіі можна вызначыць узровень сацыяльна-эканамічнага развіцця краін? Якія экалагічныя праблемы ўзнікаюць у сувязі з развіццём энергетыкі?

У склад галіны ўваходзіць паліўна-энергетычная прамысловасць (нафтавая, газавая, вугальная) і электраэнергетыка. Асноўнымі энэрганосьбітамі выступаюць нафта, прыродны газ, вугаль, гідра- і атамная энергія. На працягу гісторыі сусветнай гаспадаркі адбываецца няўхільны рост вытворчасці і спажывання энергіі. Аднак пад уплывам НТР змяняецца іх структура. У другой палове ХХ ст. вядучая роля ў структуры спажывання належала вугалю, другім па значнасці энэргарэсурсам была нафта. У цяперашні час у выніку змены ў спажыванні, вычарпання энергетычных рэсурсаў, абвастрэння экалагічнага становішча і пераходу да энэргазберагальных тэхналогій вядучае месца ў балансе перайшло да нафты (33 %). Далей ідуць вугаль (28) і прыродны газ (24 %). Доля гідраэнергіі складае 7 %, атамнай — 5 %. На аднаўляльныя энэргетычныя крыніцы прыходзіцца 3 %.